

RELIGIA GETO-DACILOR – BAZĂ A ORTODOXIEI ROMÂNEȘTI

ION NANIA

Problema religiei daco-geților a fost studiată de o mulțime de istorici, iar părerile foarte controversate s-au împărțit în două tabere principale: monoteism, sau politeism ?¹ Studiul nostru readuce în discuție această problemă, considerând că izvoarele istorice nu au fost interpretate corect și nici prezentate în ansamblul lor.

Monoteismul (de fapt **henoteismul**, s.n.) geto-dacic a fost dovedit cu strălucită competență și argumente de istoricul Vasile Pârvan,² în timp ce adepții celei de a doua ipoteze au culminat cu susținerile lui Constantin Daicoviciu și Hadrian Daicoviciu care îl consideră pe Vasile Pârvan drept un „Idealist, animat de subiective concepții“ care „a făcut încercarea de a-i prezenta pe geți ca pe un popor complet deosebit de celelalte neamuri ale antichității, superior tuturor prin concepția sa monoteistă și spirituală“³. Susținerile lui Pârvan au fost îmbrățișate de majoritatea celor care au fost interesați de istoria Daciei, nu datorită argumentării zdrobitoare pe care se bazează, ci pentru că a fost „Grabnic adoptată de anumiți teologi (care numai că nu i-au făcut pe geto-daci creștini înainte de apariția creștinismului!)“ și deci „această ipoteză nu rezistă criticii“⁴ pentru că „mai târziu C. Daicoviciu a arătat că Pârvan a interpretat absolut greșit cuvintele lui Herodot“⁵, ceea ce este o afirmație gratuită dacă citim cu atenție opera părintelui istoriei; convingerea este și mai clară pentru cei ce cunosc greaca veche.

¹ În articolul de față discutăm numai despre aceste două teorii, deoarece au mai existat și altele care nu au suport științific. S-a susținut, de pildă, că dacii au fost dualiști, având un cult analog celui iranian. Vezi: A.D. Xenopol, *Istoria românilor*, ediția a II-a, vol. I, pp. 87 și urm. și p.97, dând crezare falselor teorii abordate de Bessel și de Roesler care au susținut și un fel de „theocrație“ getică întemeiată de Zalmoxis, un fel de Moise sau Mahomed getic (Robert Roesler, *Romänische Studien*, Viena, 1871, p. 61), teorie reluată și de alți autori. Toate acestea au fost rezolvate în mod strălucit de Vasile Pârvan, *Getica*, București, 1926, pp. 151-164.

² *Ibidem*.

³ Hadrian Daicoviciu, *Dacii*, Editura Științifică, București, 1965, p. 168.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

Să vedem în ce a constatat „greșeala“ lui Vasile Pârvan și care sunt „incontestabilele“ argumente pentru susținerea religiei politeiste la geto-daci. S-a afirmat că „Din cele ce relatează Strabon (VII, 3, 4-5) reiese categoric caracterul politeist al religiei dacice, iar pasajul din Herodot (IV, 94) la care se refereau susținătorii monoteismului dacic credem că a fost și rău tradus și greșit interpretat“⁶. Cum Herodot a trăit apoximativ între anii 484-425 î.Cr., iar Strabon între anii 63 î.Cr. - 19 d. Cr., se cuvine să începem cu argumentele transmise de părintele istoriei, fiind de altfel primul istoric care ne dă informații despre geți.

Știrile încep cu expediția lui Darius din anul 514 î. Cr. împotriva sciților, prin Peninsula Balcanică, trecând cu această ocazie și prin Dacia. Iată ce ne transmite Herodot: „Înainte de a ajunge la Istru, birui mai întâi pe geți, care se cred nemuritori“⁷. „Iată cum se cred nemuritori geții: ei cred că nu mor și că acel care dispăre din lumea noastră se duce la zeul Zalmoxis. Unii din ei îi mai spun și Gebeleizis. Tot la al cincilea an ei trimit la Zalmoxis un sol, tras la sorți, cu poruncă să-i facă cunoscute lucrurile de care, de fiecare dată, au nevoie. Iată cum îl trimit pe sol. Unii din ei primesc poruncă să țină trei sulite cu vârful în sus, iar alții, apucând de mâini și picioare pe cel ce urmează să fie trimis la Zalmoxis și ridicându-l în sus, îl azvârle în sulite. Dacă – străpuns de sulite – acesta moare, geții socot că zeul le este binevoitor. Iar dacă nu moare, aduc învinuiri solului, zicând că e un om ticălos și, după învinuirile aduse, trimit un altul, căruia îi dau însărcinări încă fiind în viață. Acești traci, când tună și fulgeră, trag cu săgețile în sus, spre cer, și amenință divinitatea (care provoacă aceste fenomene), deoarece ei cred că nu există un alt zeu în afară de al lor“⁸.

Aproape în unanimitate, istoricii și lingviștii au fost de acord cu această traducere. C. Daicoviciu a fost de acord cu transpunerea până în partea finală a ultimei fraze, dându-i o altă interpretare⁹ arătând că „ultima parte a frazei din urmă nu corespunde cu ceea ce voia să spună Herodot, (ca și când C. Daicoviciu ar fi stat de vorbă cu Herodot și acesta i-ar fi spus că a greșit când s-a exprimat astfel n.n.). Atât logic, cât și gramatical, ea trebuie înțeleasă și tălmăcită astfel: „Tot tracia aceștia, de asemenea, când tună și fulgeră, trăgând cu săgețile spre cer, amenință zeul, căci ei cred că (cel care tună și fulgeră) nu este un alt zeu, decât zeul lor“ (adică: Zamolxis-Gebeleizis). Reiese prin urmare, nu numai că Herodot nu afirmă în nici un fel unicitatea zeului

⁶ C. Daicoviciu, *Cultura dacică în sec. I î.e.n. și I e.n.*, în *Istoria României*, vol. I, Editura Academiei, 1960, p. 330 (Cit. în continuare: Ist. Rom. I).

⁷ Herodot, *Istorie*, IV, 93, în: *Izvoare privind Istoria României*, Editura Academiei, București, vol. I, 1964, (vol. II, 1970). (Cit. în continuare: Izvoare, I, II), p. 47.

⁸ Herodot, *Istorie*, IV, 94; *Izvoare*, I, p. 49.

⁹ C. Daicoviciu, *Herodot și pretinsul monoteism al geților*, *Apulum*, II, 1943-1945, pp. 90-94; idem, op. cit., în *Ist. Rom.*, I, p. 331.

Zamolxis (Herodot scrie: Zalmoxis, n.n.) – sau Gebeleizis –, ci că acest Gebeleizis, zeu al tunetelor și fulgerelor, zeu uranian, este, alături de Zamolxe (zeu htonian și poate principala zeitate getică) unul din zeii daco-geților. Nu e exclus însă ca încă de pe vremea lui Herodot, dar sigur mai târziu, aceste două divinități distincte odinioară să se fi contopit în una singură, păstrând cele două aspecte și cele două nume¹⁰.

Considerăm paradoxală afirmația că „atât logic, cât și gramatical“, „Ultima parte a frazei din urmă nu corespunde cu ceea ce voia să spună Herodot“. Să reluăm ultima parte a frazei care arată atitudinea geto-dacilor față de norii care tună și fulgeră: „trag cu săgețile în sus, spre cer, și amenință divinitatea, deoarece ei cred că nu există un alt zeu în afară de al lor“. Din punct de vedere gramatical nici nu se poate discuta despre o greșeală, nici în textul tradus și cu atât mai mult în cel original. Din punct de vedere „logic“ nu credem că istoricul, care s-a pretins cel mai bun traducător din greaca veche, să fi pierdut din vedere tocmai faptul că Herodot a fost grec și că grecii socoteau din marele lor număr de zei, semizeii, nimfe, sirene și satiri pe Zeus „drept stăpânul suprem al oamenilor și al zeilor“,¹¹ „și ca deținător al puterii supreme absolute, Zeus era cel care împărțea dreptatea printre oameni și zei, el era expresia echilibrului și al ordinii din natură și din societate. Era socotit zeul luminii, al fenomenelor naturale, deținătorul fulgerelor și, mai ales, al trăsnetelor – manifestare cu precădere a forței și a mâniei sale divine“¹². Grecilor, și cum este firesc deci și lui Herodot, li se părea ciudat faptul că geții „nu cred să existe un alt zeu în afară de al lor“. „Acest zeu era cerul senin, luminos. Tot ce-i tulbură frumusețea și armonia, așadar furtuna, norii, grindina, trebuie combătut“¹³. Și mai straniu li se părea grecilor faptul că geto-dacii „când tună și fulgeră, trag cu săgețile în sus, spre cer, și amenință divinitatea“, adică pe Zeus, stăpânul fulgerelor și tunetelor. Ce este neînțeles în expunerea lui Herodot ? Faptul că geții „amenință divinitatea“ și nu știm despre ce divinitate este vorba ? Pentru Herodot era limpede, nici nu trebuie să amintească pe Zeus. De aceasta ne scutește Paradoxograful lui Rohde, o scurtă compilație anonimă în care sunt folosite scrieri anterioare secolului al III-lea d. Cr., care amintește „că geții întâmpină cu lovituri de tobă tunetele lui Zeus și îl amenință pe zeu trăgând cu arcul în văzduh“¹⁴. Cum am putea admite ca logică tălmăcirea că geto-dacii „când tună și fulgeră, trăgând cu săgețile spre cer, amenință zeul, căci ei cred că (cel care tună și fulgeră) nu este alt zeu, decât zeul lor“? Cine a văzut măcar un singur creștin, nicicum un popor,

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Anca Balaci, *Mic dicționar mitologic greco-roman*, Editura Științifică, 1966, p. 393.

¹² Ibidem, p. 395.

¹³ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, ediția a V-a, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1946, p. 108.

¹⁴ Izvoare, I, p. 635.

punând mâna pe topor și aruncându-l spre cer să strige: „Dă-te jos, Doamne, că te tai!? Acesta ar fi un paranoic. Am putea oare admite că geto-dacii au fost în masă alienați ? Cu această gogoriță nu prea a fost de acord nici urmașul susținătorului și caută o ieșire din încurcătură arătând că „Ritualul tragerii cu arcu spre cerul întunecat de nouri negri și străbătut de săgețile fulgerelor nu prea poate fi considerat, așa cum face Herodot (așa cum face C. Daicoviciu, n.n.), ca o amenințare a pământurilor la adresa puternicului zeu. Ne putem gândi mai degrabă la un sprijin pe care credincioșii îl dau divinității, ajutând-o să risipească norii ce-i ascund fața luminoasă”¹⁵. Iată cum, vrând-nevrând, susținătorul politeismului și al lui Zalmoxis (pe care-l scrie Zamolxis) chthonian găsește, fără să vrea, calea spre adevăr: Zalmoxis – zeul cerului senin, adevăr de mult recunoscut: „dacii trag cu săgețile în văzduh, spre nori, ca să-i gonească și să ajute în felul acesta pe zeul suprem”¹⁶.

Obiceiul străvechi al geților s-a păstrat până la jumătatea secolului al XX-lea. În ritualul Călușului, cu asentimentul vătafului, gospodarul putea pune, pe lângă altele, lângă steag, și un topor. Cu toporul pus în Căluș se putea opri zăliștea (vântul puternic, furtuna) și grindina. După pornirea stihiei, gospodarul îl arunca spre cer în așa fel încât toporul să se rotească în aer și să cadă cu tăișul în pământ. În acest moment el spunea: – „Ferește-ne, Doamne, de puterea celor rele”. Dacă toporul se înfigea din cădere, era semn bun, iar dacă nu, gospodarul îl lua de coadă și-l izbea cu leafa în pământ spunând: – „Să piară zăliștea și să se limpezească cerul!”¹⁷. Tot în acest ritual, vechi de 3000 de ani, ni s-a păstrat și obiceiul trimiterii unui sol „la Zalmoxis”, numai că în Căluș ritualul trimiterii la cer avea loc la al patrulea joc; este singura neconcordanță cu știrea lui Herodot care ne spune că trimiterrea unui sol avea loc „Tot la al cincilea an”¹⁸.

În ceea ce privește relatările lui Strabon în Geografia sa (VII, 3, 4-5), s-a afirmat că „reiese categoric caracterul politeist al religiei dacice”, concluzie inexactă, bazată pe simple compilații. În capitolul VII, 3, 4, Strabon caută să arate poligamia dacilor, pornind de la un fragment, și acela nesigur, dintr-o piesă a lui Menandru, cel mai de seamă autor de comedii după Aristofan, care a trăit la Atena între anii 334-292 î. Cr.¹⁹ În comediiile sale Menandru putea spune orice despre daci pentru a combate viciile societății grecești. Cum am putea admite fragmentele din opera lui Menandru ca izvoare istorice autentice despre istoria dacilor când însuși Strabon scrie în continuare (VII, 3, 4): „Iată ce mai spune același poet, aducând pe scenă un soț supărat de cheltuielile pe

¹⁵ H. Daicoviciu, op. cit., p. 173.

¹⁶ Constantin C. Giurescu, op. cit., loc. cit. Problema a fost lămurită cu mult timp înainte de Vasile Pârvan, op. cit., loc. cit.

¹⁷ Ion Nania, *Rusaliile – sărbători mult milenare în spațiul românesc*, în: *Creativitate și eficiență în acțiunea socială a tineretului*, vol. II, Centrul de cercetări pentru problemele tineretului, Filiala Argeș, Pitești, 1989, pp. 187, 197.

¹⁸ Ibidem, pp. 189-193.

¹⁹ Izvoare, I, p. 135.

care le fac femeile cu jertfele. Cuvintele [soțului] sunt: „Ne prăpădesc zeii, nu altceva, mai ales pe noi cei căsătoriți. Căci mereu e nevoie să se facă o serbare“, pentru ca în final, dezicându-se total, Strabon să tragă concluzia: „Nu ne putem îndoi – din cele spuse de Posidoniu, și [de asemenea] bizuindu-ne pe întreaga istorie a geților – că în neamul lor râvna pentru cele divine a fost un lucru de căpetenie“²⁰. Pot asemenea compilații constitui argumente din care să reiasă „categoric caracterul politeist al religiei dacice“? Desigur că nu, fapt pentru care istoricii serioși nici nu l-au luat în seamă. În continuare (VII, 3, 5) Strabon ne transmite povestea cu Zalmoxis, rob al lui Pitagora din Samos, luată tot de la Herodot, care mărturisește că „așa am aflat eu de la elenii care locuiesc pe țărmurile Helespontului și ale Pontului Euxin“²¹. Sigur că această poveste era o plăsmuire a grecilor din orașele dobrogene „cari nu admiteau, se vede, că vreun alt popor, în afară de ei, ar putea ajunge la o concepție religioasă superioară“²². Nici chiar Herodot nu a dat crezare acestei povești; ne-o transmite ca pe o simplă informație culeasă de la grecii de pe țărmurile dobrogene: „În privința lui Zalmoxis, (spune el în continuare, n.n.), și a locuinței sale subpământene nici eu nu resping cele spuse, dar nici nu le dau crezare prea mult; mi se pare, însă, că el a trăit cu mulți ani înainte de Pitagora“²³. Strabon nu face altceva decât să reia legenda plăsmuită de greci și, în plus, să-l plimbe pe Zalmoxis până în Egipt, „căci cutreierările sale l-ar fi dus până acolo“²⁴. Ceea ce ni se pare însă stupid este faptul că deși cel care ne transmite primul această informație acum 2500 de ani, nu-i dă crezare, iar un istoric din zilele noastre poate admite că din această știre relatată de Strabon „reiese categoric caracterul politeist al religiei dacice“²⁵. Nu ne surprinde deci faptul că suntem îndemnați „să trecem peste naiva identificare a zeului Zamolxis cu un sclav, devenit apoi succesiv om liber, mare preot și zeu. Să trecem și peste anacronismul în care cade Strabon vorbind despre un rege unic al geto-dacilor, divizați de fapt într-o sumedenie de triburi, pe timpul lui Pitagora“²⁶.

Nici un istoric antic nu vorbește de vreun alt zeu al dacilor, toți amintind doar de Zalmoxis. Hellanicos, ceva mai tânăr decât Herodot, care a trăit în prima jumătate a secolului al V-lea î. Cr. la Mitilene, reia și el știrea transmisă de Herodot și conchide: „Dar mi se pare că Zalmoxis a trăit cu mult înaintea lui Pitagora. Cred în nemurire și terizii și crobizii. Ei spun că cei morți pleacă la Zamolxis și că se vor reîntoarce. Din totdeauna ei au crezut că aceste lucruri

²⁰ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 4; Izvoare, I, p. 229.

²¹ Herodot, *Istoriile*, IV, 95; Izvoare, I, p. 49.

²² Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, loc. cit.

²³ Herodot, *Istoriile*, IV, 96; Izvoare, I, p. 49.

²⁴ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 5; Izvoare, I, pp. 229 și 231.

²⁵ C. Daicoviciu, *op. cit.*, în *Ist. Rom.*, I, p. 330.

²⁶ H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 170.

sunt adevărate. Aduc jertfe și benchetuiesc ca și cum mortul se va reîntoarce²⁷. Și filosoful atenian Platon (427-347 î. Cr.) amintește de „Zalmoxis, despre care se zice că îi face pe oameni nemuritori”²⁸, învățându-i „că după cum nu trebuie să încercăm a îngriji ochii fără să ținem seama de cap, nici capul nu poate fi îngrijit neținându-se seamă de corp, tot astfel trebuie să-i dăm îngrijire trupului dimpreună cu sufletul”,²⁹ întrucât „Trebuie deci – mai ales și în primul rând – să tămăduim izvorul răului, ca să se poată bucura de sănătate capul și tot restul trupului”³⁰. Este, considerăm, nu numai un temeinic argument în susținerea monoteismului dacic, dar și un prețios izvor de frumusețe a religiei getice, ceea ce ne amintește de concepția țaranului român: „Numai cu credință în Dumnezeu ai suflet frumos și trup sănătos”.

Argument al monoteismului getic este și afirmația lui Manaseas³¹ care declară că „geții cinstesc pe Cronos, numindu-l Zamolxis”,³² lucru firesc dacă avem în vedere că grecul socotea pe Cronos tatăl lui Zeus, convins că pe timpul său a fost epoca de aur a omenirii.

Tot despre un singur zeu vorbește și Diodor din Sicilia care a trăit până după anul 21 î. Cr.: „La așa-numiții geți, care se cred nemuritori, Zamolxis susținea și el că a intrat în legătură cu zeița Hestia, iar – la iudei – Moise, cu divinitatea căreia i se spune Iahve ...”³³. Lăsând la o parte faptul că Diodor din Sicilia este singurul autor antic care asociază pe Zalmoxis cu Moise, rămâne singur și prin afirmarea că „a intrat în legătură cu zeița Hestia”. Nu trebuie să uităm că geto-dacii își incinerau morții, existând un vechi cult al rugului, al focului. De altfel, în zona istorică Vlașca, pentru țaranul român, chiar dacă nu-și mai incinerează morții, focul a rămas sacru până în zilele noastre, stingerea focului cu urină fiind considerată un mare păcat; chiar și urinarea pe o veche vatră de foc aduce grave îmbolnăviri și nenorociri, credințe care au existat cu siguranță și la strămoșii noștri. La începutul erei creștine și Arian (cca. 95-175 d. Cr.), fost guvernator al Capadociei în anul 136 d. Cr., vorbește și el de „geții care cred în nemurire”³⁴.

Frumusețea religiei dacice și a învățăturilor ei, cuprinse în opera lui Platon, aveau să-i servească, pe la jumătatea secolului al II-lea d. Cr., lui Apuleius, într-un discurs de apărare împotriva acuzațiilor de magie ce i s-au adus, trăgând concluzia că „Dacă lucrurile stau așa, de ce să nu-mi fie îngăduit

²⁷ Hellanicos, *Obiceiuri barbare*; Izvoare, I, p. 21.

²⁸ Platon, *Carmide*, 156 d; Izvoare, I, p. 101.

²⁹ *Ibidem*, 156 e; Izvoare, I, p. 101.

³⁰ *Ibidem*, 157 a; Izvoare, I, p. 101.

³¹ A trăit în prima jumătate a secolului al II-lea î. Cr. și a fost elevul marelui geograf Eratostene (275 - cca 195 î. Cr.).

³² Mnaseas, Fr. 23 în *Lexiconul lui Photios*; Izvoare, I, p. 157.

³³ Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, I, 94, 2; Izvoare, I, p. 189.

³⁴ Arian, *Expediția lui Alexandru*, I, 3, 2; Izvoare, I, p. 583.

să cunosc fie bunele cuvinte ale lui Zalmoxis, fie ceremoniile preoțești ale lui Zoroastru ?³⁵.

În aceeași perioadă scria și filosoful Lucian opera sa și menționa „datina de a-i face pe oameni nemuritori și de a-i trimite lui Zamolxis soli”³⁶ și că „Sciții jertfesc unui paloș, tracia lui Zamolxis, care este un sclav din Samos venit la dânsii, frigienii Lunii, etiopienii Zilei”³⁷.

Tot în secolul al-II-lea d. Cr. a scris la Roma, pe vremea împăratului Marcus Aurelius (161-180 d. Cr.) gramaticul Herodian, fiul gramaticului Apollonios Dyscolos din Alexandria, arătând că „Zamolxis: se mai spune și Zalmoxis și Salmoxis”³⁸.

Așadar toți autorii antici vorbesc numai de Zalmoxis. O fac și primii susținători ai creștinismului, Clemens din Alexandria³⁹ și Origene, unul dintre primii și cei mai de seamă scriitori bisericești,⁴⁰ o face și înfocatul adversar al creștinismului, Porphyrios⁴¹. Este adevărat că toți se referă la povestea că Zalmoxis a fost sclavul lui Pitagora, întrucât plăsmuirea aceasta le convenea și le plăcea grecilor, căpătând o mare întindere în lumea elenă, mai ales că anumite elemente din gândirea și etica dacică erau întrucâtva asemănătoare cu doctrina pitagoreică, ceea ce a îndemnat pe greci să-l facă sclav și ucenic al lui Pitagora. Așadar toți autorii antici vorbesc despre un singur zeu al geto-dacilor, singurul care pomeneste doar faptul că „Unii din ei (din geți, n.n.) îi mai spun și Gebeleizis” (lui Zalmoxis, n.n.) este Herodot⁴².

Deși C. Daicoviciu nu a fost de acord doar cu „Ultima parte a frazei din urmă” pentru că „nu corespunde cu ceea ce voia să spună Herodot”, ajunge la concluzia anacronică și anume „că acest Gebeleizis, zeu al tunetelor și fulgerelor, zeu uranian, este, alături de Zamolxe (zeu htonian și poate principala zeităate getică) unul din zeii daco-geților. Nu e exclus ca încă de pe vremea lui Herodot, dar sigur mai târziu, aceste două divinități distincte odinioară să se fi contopit în una singură, păstrând cele două aspecte și cele două nume”⁴³. De unde a luat istoricul nostru informația că au fost „două divinități distincte” când Gebeleizis este pomenit doar de Herodot în mod clar: că lui Zalmoxis unii dintre geți „îi mai spun și Gebeleizis”, nu se poate dovedi; nici un autor antic nu pomeneste așa ceva. Este vorba deci nu de „două divinități distincte” ci de două nume ale aceleiași zeități, care s-au contopit în

³⁵ Apuleius, *Apologia*, 26; Izvoare, I, p. 609.

³⁶ Lucian, *Scitul sau oaspetele*, I; Izvoare, I, p. 611.

³⁷ Idem, *Zeus tragedian*, 42; Izvoare, I, p. 613.

³⁸ Herodian, *Despre ortografie*, II, 514, 25; Izvoare, I, p. 627.

³⁹ Născut probabil la Atena în anul 150, a murit la Alexandria, unde se stabilise, în anul 216; Izvoare, I, p. 637.

⁴⁰ Născut la Alexandria în anul 185, a murit la Tyr în anul 255. Izvoare, I, p. 715.

⁴¹ Porphyrios, *Viața lui Pitagora*, 14-15; Izvoare, I, p. 743.

⁴² Herodot, *Istoriile*, IV, 94; Izvoare, I, p. 49.

⁴³ C. Daicoviciu, *op. cit.*, în *Ist. Rom.*, I, p. 331.

numele cel mai răspândit odată cu evoluția societății spre forma uniunilor tribale.

Efortul de prezentare a două divinități distincte este continuat în mod artificial⁴⁴ prezentându-se Zalmoxis „un zeu al pământului, al vegetației, al rodniciei”⁴⁵ și Gebeleizis „tronat în închipuirea geto-dacilor ca stăpân al cerului întreg, nu numai al fulgerului aducător de moarte”,⁴⁶ și Zalmoxis este aproape rus, cum doreau diriguitorii de la Moscova, întrucât „strânsa legătură cu sclavul zemlia e evidentă pentru oricine”,⁴⁷ deși, continuă istoricul nostru, „Sufixul -xis nu e încă satisfăcător explicat, dar lucrul acesta nu e esențial”⁴⁸. Noi considerăm că tocmai sufixul -xis este principal, deși nu este încă explicat. Privind elementul zemel - „pământ”, care ar proveni dintr-un i.e. **g'hemel** - „pământ, sol; pământean”, cu care a fost asociat antroponimul „Zemeli, mama lui Dionisos și Zamolxis, zeul suprem al geto-dacilor”, este pe deplin cunoscut, cu toată bibliografia,⁴⁹ dar explicația rămâne o simplă compilație atâta timp cât rădăcina indo-europeană rămâne incertă, în domeniul speculațiilor, iar tema **Zal** -, și chiar **Zamol** -, este asociată cu numele Zemeli. Noi considerăm că tocmai sufixul -xis să fie de bază. În cazul lui **Zal** - (Zalmoxis) - **g'hemel** nu trebuie să luăm ca bază tema i.e., ci informația sigură, transmisă de Porphyrios (232-304) că „zalmos” înseamnă la traci piele, blană, ceea ce-l determină pe autor să creadă că de aceea s-a numit „Zalmoxis, deoarece - la naștere - i se aruncase deasupra o piele de urs”,⁵⁰ obicei care s-a transmis în Țara Moților și în zona de nord a Argeșului și Muscelului până în secolul al XX-lea.

În ceea ce privește sufixul -xis cunoaștem că în limba latină **axis** însemna nu numai osie, dar și boltă (bolta cerului) întrucât „sub aetheris axe” nu se poate traduce „sub osia cerului”, ci „sub bolta cerului”. Cuvântul este format din două cuvinte foarte vechi: **a** + **xis**, însemnând „la boltă”, „la roată”, adică axul, osia. Că „xis” a avut înțelesul de boltă, de spațiu, ne-o dovedește tot un cuvânt latin: „xystum” care însemna o galerie, un spațiu acoperit, în care se antrenau sportivii. Și acest cuvânt latin este format din alte două cuvinte foarte vechi: **xys** + **tum**, înțelesul inițial fiind de „spațiu atâr”, adică atâta cât era acoperit și marcat pentru antrenamente. Considerăm că acest „xis” latin care provine dintr-un străvechi fond indoeuropean este același din cuvântul Zalmoxis. Rămâne să lămurim prima parte: **Zalmo** -. Din nefericire limba română a fost insuficient cercetată și nici până azi nu posedăm un dicționar exhaustiv, cu toate regionalismele și mai ales cu acele cuvinte învechite, pe

⁴⁴ H. Daicoviciu, op. cit., pp. 171-180.

⁴⁵ Ibidem, p. 172.

⁴⁶ Ibidem, p. 173.

⁴⁷ Ibidem, p. 171.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Editura Științifică, București, 1967, p. 128.

⁵⁰ Porphyrios, *Viața lui Pitagora*, 14-15; Izvoare, I, p. 743.

cale de dispariție, unele deja dispărute chiar în ultimii 50 de ani. Dicționarele noastre citează cuvântul „Zăliște, zăliști, s.f. (Pop.) Direcția vântului, bătaia vântului. – Et. nec.”⁵¹. În primul rând lingviștii, nu știm din ce motive, redau forma zăliște și nu pe aceea mult mai răspândită de zaliște; în al doilea rând explicația sensului nu este corectă, întrucât prin zaliște (zăliște) nu se înțelege direcția vântului, ci forța, tăria, viteza lui. Bătrânii, care mai cunosc cuvântul, nu-i spun zaliște unei adieri de vânt oarecare, ci unui vânt puternic, unei furtuni care cuprinde tot spațiul, cât vezi cu ochii. Dicționarele noastre citează „Za, zale, s.f. Fiecare dintre ochiurile unui lanț ... Lănțisor de metal întrebuințat uneori ca podoabă. Cusătură în formă de lăntșor ... Împletitură executată din inele mici de fier legate unul de altul ... [Var.: (reg.) zală, zea s.f.] – Cf. ngr. *záva*”⁵². Lingviștii nu cunosc și o altă variantă: „Zal, zaluri s.n.” termen prin care era denumit în trecut o anumită za, de obicei trei zale mari, groase, din fier masiv, folosite la prinderea tânjalelor când se transporta o batoză; zal însemna deci o za foarte masivă și rezistentă. Și, în sfârșit, încă un cuvânt pe cale de dispariție, pe care nu-l cunosc lingviștii: zalmoaște, însemnând moarte generală, răspândită peste tot, cât ține pământul. Termenul l-am întâlnit într-un cântec popular cules de la veteranii celui de-al doilea război mondial, care începe astfel: „Maică, cum trecurăm Prutul, / Zálmoaște pe tot pământul !”⁵³. Că zálmoaște înseamnă moarte puternică, generalizată, ne-o dovedește și expresia: „A dat zálmoaștea-n găini”, adică epidemie, găinile mor pe capete, pretutindeni. Cuvântul, pe care-l socotim de origine geto-dacică, prin faptul că nu-l întâlnim în nici o altă limbă europeană, este compus din doi termeni: zál (puternic, peste tot) + moaștea, adică moartea, veșnicia. Că moartea, veșnicia și moaștea sunt sinonime, ne-o dovedesc expresiile: „Du-te-n veșnicia mă-ti” și „Du-te-n moaștea”, ultima folosită corect de tot mai puțini bătrâni din vestul Munteniei și din Oltenia, întrucât a denaturat în „Du-te-n moașe-ta!” În ajutorul explicației noastre cu privire la sinonimia moartea -veșnicia-moaștea ne mai vine și cuvântul „zamor – mortalitate în masă a peștilor dintr-un bazin acvatic”,⁵⁴ cuvânt folosit în zona istorică Vlașca sub forma zalmor, tot cu referire la pește, atunci când tot peștele prins a murit în căldarea sau în oala în care a fost pus în timpul pescuitului.

Ținând seama de cele prezentate mai sus s-ar putea deduce că informația transmisă de Porphyrios este bazată pe adevăr, „zalmos” însemnând pielea unui puternic animal sălbatic (adică: puternic + mort), a ursului, și el un zeu al locuitorilor peșterilor, dar chiar și a neoliticilor și nu numai. Cuvântul Zalmoxis

⁵¹ Dicționarul explicativ al limbii române, Editura Academiei, 1975, p. 1038.

⁵² Ibidem, p. 1036.

⁵³ Inf. Tomescu Gheorghe, născut în Teiu Vale-Argeș la 26 aprilie 1902, culese în 1949; Ninu Marin din Valca Teișului, comuna Brebeni, județul Olt, inf. culese în 1963.

⁵⁴ Laurențiu Lustun, Ion Rădulescu, Vasile Voican, Dicționar piscicol, Editura Ceres, București, 1978, p. 233.

ar putea fi format aşadar din compunerea a trei cuvinte: Zal (putere, forţă, tărie) + mo(aştea) (veşnicie) + xis (bolta cerului, acoperământul luminos al lumii); în felul acesta este pe deplin explicabil de ce dacii trăgeau cu săgeţile spre norii care întuneceau Zeul veşniciei aflat pe acoperământul sfânt, luminos, pentru a-i lumina faţa, pentru a alunga norii. De altfel până azi bătrânii noştri cred că prin nori se ascunde dracu, iar când tună şi fulgeră îl aleargă Sf. Ilie şi-l plesneşte cu biciul.

O altă dovadă a credinţei urano-solare a geto-dacilor o constituie faptul că sanctuarele lor erau, în cele mai multe cazuri, lipsite de un înveliş. Cercetările întreprinse de creatorul şcolii de arheologie din Cluj, Dimitrie Mihail I. Teodorescu, dovedesc pe deplin că aceste sanctuare nu erau acoperite⁵⁵; acelaş lucru îl dovedesc şi cercetările ulterioare, din anii 1950-1958, conduse de C. Daicoviciu⁵⁶. Încercarea recentă de a dovedi că sanctuarul vechi „cu 60 de coloane, de pe terasa XI de la Grădiştea de Munte este un templu de tip grecesc, uşor adaptat“ care avea un acoperiş „fără îndoială din lemn“,⁵⁷ rămâne în domeniul ipotezelor. Deocamdată singurul sanctuar care s-a dovedit a avea un acoperiş rămâne cel descoperit în anul 1982 la Brad, judeţul Bacău, unde s-a identificat ipotetic Zargidava⁵⁸. Oricum, respingerea categorică a religiei chtoniene la geto-daci se poate argumenta şi prin descoperirile arheologice care indică precis un cult al luminii, al strălucirii, al soarelui⁵⁹.

Aşadar toate argumentele arheologice şi deducţiile logice duc la prezentarea de la bun început a unei religii monoteiste de natură urano-solară, prin existenţa unui singur zeu, Zalmoxis, pe care în secolul al VI-lea î.Cr. unii geţi îl mai numeau şi Gebeleizi. Ar fi o aberaţie să credem că dacă în afară de Zalmoxis geto-dacii ar mai fi avut încă un zeu, nu l-ar fi consemnat măcar un singur autor al antichităţii, mai ales că atât grecii, cât şi romanii, i-au cunoscut destul de bine pe geto-daci. Analiza atentă a izvoarelor istorice arată clar că nu „e vorba de o simplă întâmplare sau de o confuzie pe care autorii antici o făceau între cele două zeităţi care ocupaseră pe rând, la geto-daci, locul de frunte în religie“,⁶⁰ ci întotdeauna lumea antică a ştiut că geto-dacii aveau un singur zeu,

⁵⁵ Dimitrie Mihail, I. Teodorescu şi colab., *Cercetări arheologice în Munţii Hunedoarei*, Cluj, 1923, 56 pp.; Dimitrie Mihail, I. Teodorescu, *Cetatea dacă de la Costeşti*, ACMI, Secţiunea pentru Transilvania, II, 1929, pp. 265-298; *ibidem*, *Cetatea dacă de la Grădiştea Muncelului* (judeţul Hunedoara), ACMI, III, 1930-1931, pp. 45-68.

⁵⁶ Vezi mai jos, trim. 74.

⁵⁷ I.H. Crişan, *Templul de la Grădiştea de Munte*, Magazin istoric, Anul XI, nr. 2 (119), februarie 1977, pp. 40-41, 55.

⁵⁸ Vasile Ursachi, *Sanctuarul de la Zargidava – argument al culturii geto-dace*, Magazin istoric, Anul XVIII, nr. 3 (204), Martie 1984, pp. 10-11.

⁵⁹ Vezi: Vasile Pârvan, *Getica*, pp. 156 şi 641; D.V. Rosetti, în PMMB, II, 1935, p. 69; Radu Vulpe, *Şantierul arheologic Popeşti, Materiale*, V, 1959, fig. 10, p. 346, ştampilă cu efigia lui Helios; H. Daicoviciu, *Le monument-calendrier des Daces de Sarmizegetusa*, Nouvelles études d'histoire, II, Bucureşti, 1960, pp. 57-58; Alexandru Vulpe, *Reprezentări umane pe cupele getice de la Popeşti*, SCIV, 2, 16, 1965, pp. 341-349.

⁶⁰ H. Daicoviciu, *Dacii*, p. 174.

zeu unic, Zalmoxis, căruia unii din ei, pe vremea lui Herodot, „îi mai spuneau și Gebeleizis“.

În susținerea politeismului se mai afirmă că „Din fericire (o fericire iluzorie, n.n.), există și alte știri atestând politeismul geto-dacilor“⁶¹. Trecem peste afirmația, dubioasă și pentru susținător: „Se pare că dacii adorau o zeiță a vetrei și a focului corespunzând Hestiei grecești și Vestiei romane“⁶². Ne oprim puțin asupra susținerii: „Sigur e că dâșșii (geto-dacii, n.n.) se închinău unui zeu războinic, asemănător lui Ares (Marte); ne-o spune lămurit Iordanes, ne lasă s-o înțelegem Vergiliu și Ovidiu“⁶³. Cât de mult ne poate lămuri Iordanes, un got romanizat, care își crează opera pe la jumătatea secolului al VI-lea d. Cr. este faptul că din dorința de a arăta vechimea și strălucirea goților, îi identifică cu sciții și cu geto-dacii, afirmând că „în Dacia, Tracia și Moesia, goții au avut drept rege pe Zamolxe, despre care cei mai mulți scriitori de anale ne spun că a fost un filosof cu o erudiție de admirat“ și atât de mult a cunoscut Iordanes religia dacilor, încât afirmă că „mai înainte au avut pe învățatul Zeuta, după aceea pe Deceneu și în al treilea rând pe Zamolxe“⁶⁴ (sic!). Iordanes continuă apoi cu amintirea unei legende care a circulat în lumea romană că „atât au fost de lăudați goții (de greci și romani, n.n.) încât se spune că la ei s-a născut Marte, pe care înșelăciunea poezilor l-a făcut zeu al războiului. De aceea spune și Vergilius: „Neobositul părinte, care stăpânește câmpiile geților“⁶⁵. Așadar nici Iordanes nu afirmă că dacii credeau în zeul marte, ci că mitologia romană îl consideră născut la geți.

Nici Vergilius, la care se referea Iordanes și la care se referă acum susținătorii politeismului, nu afirmă că daco-geții credeau în acest zeu, ci pune pe Aeneas să vorbească: „Cu sufletul răscolit de multe gânduri mă rugam nimfelor câmpenești și bătrânului Mars Gradivus, care ocrotește ogoarele geților“⁶⁶, adică trioanul se închina lui Mate pe care lumea grecească îl socotea ocrotitorul fertilelor ogoare getice.

În ceea ce privește opera poetică pe care a creat-o pe țărmul dobrogean Ovidiu, ea este pătrunsă de credința în politeismul roman, poetul văzând acești zei pretutindeni în lume: „umbra mea romană ... va fi mereu străină printre marii lor sălbatici“,⁶⁷ „puterea sălbatică a lui Boreas fixează pe loc apa mării“,⁶⁸ „mă îngrozește faptul că sunt amenințat din toate părțile de Marte, care se află foarte aproape de mine“⁶⁹. Ar fi de-a dreptul neserios să aducem asemenea

⁶¹ Ibidem, p. 168.

⁶² Ibidem, pp. 168-169.

⁶³ Ibidem, p. 169.

⁶⁴ Iordanes, *Getica*, 39; Izvoare, II, p. 413.

⁶⁵ Ibidem, 40; Izvoare, II, p. 413.

⁶⁶ Vergiliu, *Enaida*, III, 34-35; Izvoare, I, p. 205.

⁶⁷ Ovidiu, *Tristele*, III, 3, 63-64; Izvoare, I, p. 279.

⁶⁸ Ovidiu, *Tristele*, III, 10, 51-52; Izvoare, I, p. 285.

⁶⁹ Ovidiu, *Tristele*, V, 2, 69; Izvoare, I, p. 297.

argumente în susținerea religiei dacilor. Să presupunem că în zilele noastre un creștin ar fi exilat în valea Lavani, din Noua Guinee și acesta s-ar exprima într-o scrisoare: „Sunt pedepsit de Dumnezeu, care se află foarte aproape de mine“; am putea oare spune că triburile de papuași shangrilezi cred în Dumnezeu ? Fără alte comentarii !

Faptul că glosatorul lui Vergiliu, gramaticul Servius, relatează „că dacii au obiceiul ca, atunci când pornesc la război, să nu se apuce de treabă înainte de a bea cu gura din Istru o anumită cantitate de apă ca pe un vin sacru, și înainte de a jura că nu se vor întoarce la lăcașurile părintești decât după ce vor uide pe dușmani“⁷⁰, nu înseamnă că dacii considerau Dunărea o zeitate, ci că era o apă sacră, apa lui Zalmoxis, a lui Dumnezeu, căruia îi aparținea tot ce exista sub cer, chiar și oamenii cu sufletele lor, de vreme ce „ei cred că nu mor și că acel care dispăre din lumea noastră se duce la zeul Zalmoxis“⁷¹. Obiceiul s-a păstrat, sub diferite forme, până în zilele noastre, izvorât din credințe multimilenare, când locuitorii carpato-balcanici se închinau Taurului Dumnezeu – Bourul. Până la jumătatea secolului al XX-lea a existat credința că ploaia este urina bouului lui Dumnezeu și datorită ei se curăță pământul de murdăria și lumea de păcate. Fără această apă sfințită, dată de taurul care tună prin nori și care se adună în pâraie, râuri, fluvii și bălți, ori într-n pământ pentru a izvorî în altă parte, omul, dobitoacele și toate cele cu viață dată de Tatăl Ceresc, nu ar putea trăi. Credința ne aduce aminte de preoții brahmani care foloseau urina de vacă pentru a-i purifica pe păcătoși, dar și de sfințenia apelor bătrânului Istru din care se împărțeau geții când porneau la luptă. Pentru român, nimic nu a fost mai sfânt decât apa. Să ne aducem aminte de bărbații care porneau pe front în cel de al doilea război mondial. După ce ieșeau din curte, însoțiți de toți ai casei, de neamuri și de vecini, mergeau la puțul din care familia lor bea apă, scoteau o ciutură, se închinau cu fața spre răsărit, beau de trei ori, cel mai adesea din căușul palmei, după care iarăși se închinau și spuneau „Doamne ajută“ și plecau. La fel procedau, fără a fi însoțiți de cineva, vânătorii când plecau dimineața la vânătoare. Numai așa aveau noroc de vânat ales și erau feriți de orice întâmplare neplăcută, ba chiar și de răceli ori oboesală. Așa ne și explicăm de ce din primii ani ai vieții copilul învăța cum să respecte sfințenia apei. „Cui se pișă-n apă, îi vor muri părinții“. „Doar vitele se pișă-n apă, pentru că apa este pișatul bouului lui Dumnezeu“. „Apa este sfântă și este păcat s-o spurci cu gunoarie, ori cu alte mizerii, iar cui aruncă stărvuri în apă, pe lumea cealaltă îi va miroși sufletul a hoitul din care a ieșit“. „Apa e sfințită și deaia se preface în aghiasmă când o slujește popa“. „Când n-ai aghiasmă, să-ți atingi fruntea cu rouă de pe crengile copacilor de la marginea pădurii, așa cum fac vânătorii“, botez vânătoresc exprimat genial de

⁷⁰ Comentariile gramaticului Servius, Izvoare, I, p. 207.

⁷¹ Herodot, Istori, IV, 94; Izvoare, I, p. 49.

poet: „În zori, când intru-n codru să caut vieții-mi firu-i, / Pe frunte scutur ramul de rouă și mă mirui; / Aplec în taină creștet și frunze iertătoare, / Pun bune mâini asupra-mi a binecuvântare“ (Vladimir Streinu, *Temutul vânător*, 7-10)⁷².

A doua categorie de izvoare istorice folosite în apărarea politeismului dacic o constituie descoperirile arheologice cu ajutorul cărora se susține că „Politeismul geto-dacilor e clar demonstrat“ și chiar „numai existența mai multor sanctuare în așezările de la Costești și Sarmizegetusa (aici, foarte apropiate unele de altele), bizare dacă ar fi fost consacrate unei singure divinități“⁷³. Lăsând la o parte faptul că în micile noastre capitale medievale se găseau multe biserici, construite de diferiți domnitori, fără ca românii să aibă mai mulți „dumnezei“, ceea ce noi am ruga să facă oricare cercetător interesat de istoria Daciei și mai cu seamă cei interesați a cunoaște descoperirile arheologice din Munții Orăștiei, este îndemnul de a citi materialele și rapoartele cercetătorilor respectivi⁷⁴ și să caute să desprindă ce aparține epocii lui Burebista, ce aparține epocii lui Decebal, ce aparține altor regi intermediari și să găsească o delimitare precisă între aceste etape de dezvoltare a statului dac. Nu va reuși cu nici un chip, deoarece n-au reușit s-o facă nici arheologii respectivi, cu toată amploarea investigațiilor. Credem că dacă specialiștii noștri datau precis fiecare strat cultural și nu săpau febril în căutarea senzaționalului, ajungeau să cunoască cert epoca și ctitorul fiecărui sanctuar, întrucât este cunoscută în întreaga lume antică dorința oricărui conducător de a înălța un templu, un sanctuar în cinstea divinității. Atunci cu siguranță că istoricului nostru nu i s-ar mai fi părut ceva bizar în existența mai multor sanctuare, foarte apropiate.

O altă pretinsă contribuție a arheologiei în menționarea politeismului geto-dacic este considerată „documentarea cultului zeiței Bendis, corespondenta dacică a Artemidei grecești și a Dianei romane“⁷⁵. Susținerea acestei teorii se bazează pe descoperirile capului de bronz al zeiței Diana la Costești, o „operă de artă elenistică“,⁷⁶ pe un medalion de lut ars care imită

⁷² Ion Nania, *Vânătoarea – Cultură, obiceiuri, tradiții (II)*, VPR, Nr. 4, Aprilie 1996, p. 18.

⁷³ H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 169.

⁷⁴ Indicăm, pentru aceasta, o bibliografie selectivă din lucrările lui C. Daicoviciu: *Fouilles et recherches à Sarmizegetusa, Dacia*, I, 1924, pp. 224-263; *Raport asupra cercetărilor de la Sarmizegetusa în anii 1924-1928*, ACMIT, I, 1926-1928, pp. 206-215; *Fouilles de Sarmizegetusa. Deuxième compte rendu (1925-1928)*, Dacia, III-IV, 1927-1932, pp. 516-556; *Sarmizegetusa (Ulpia Traiana) în lumina săpăturilor*, Ediția a II-a, Cluj, 1939, 66 pp. + 3 pl.; *Dare de seamă asupra cercetărilor de la cetățile dacice, Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943*, București, 1944, pp. 12-15. A se urmări și rapoartele și studiile colective publicate în SCIV și Materiale: SCIV, I, I, 1950, pp. 137-148; SCIV, II, I, 1951, pp. 95-126; SCIV III, 1952, pp. 281-310; SCIV, IV, 1-2, 1953, pp. 153-219; SCIV, V, 1-2, 1954, pp. 123-159; SCIV, VI, 1-2, 1955, pp. 195-238; Materiale, III, 1957, pp. 255-277; Materiale, V, 1959, pp. 379-399; Materiale, VI, 1959, pp. 331-353; Materiale, VII, 1961, pp. 301-317; Materiale, VIII, 1962, pp. 463-475; Materiale, X, 1973, pp. 61-85.

⁷⁵ H. Daicoviciu, *Dacii*, p. 175.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 176.

reversul unui denar emis de Tiberius Claudius Nero în anul 80 î. Cr. și care înfățișează bustul Diane, pe un bust de bronz „reprezentând tot o divinitate feminină“, precum și ornamentul unei garnituri de teci de pumnal descoperit la Popești⁷⁷.

Nu trebuie pierdut din vedere faptul că nicăieri până în prezent nu s-a descoperit reprezentarea figurativă, statuară, a unicului zeu geto-dac prezentat de izvoarele scrise. Este o dovadă în plus că dacii își închipuiau zeul lor sub aspectul cerului senin, ceea ce a determinat persistența cultului principal din epoca bronzului, adorându-se soarele, lumina. Odată cu dezvoltarea socială, culturală și economică din spațiul carpato-danubian-balcanic, s-a dezvoltat și viața spirituală, împreună cu gustul artistic, mai ales în contact cu lumea greacă și romană. S-ar săvârși o gravă greșală ca pe baza câtorva reprezentări figurative incerte să se tragă o concluzie care ar schimba total concepția spirituală a unui popor. Despre capul de bronz al Diane, descoperit la Costești, chiar autorul recunoaște că este o „operă de artă elenistică“. În ceea ce privește medalionul de lut descoperit pe terasa XI – Dealul Grădiștii,⁷⁸ este foarte îndoielnic că ar reprezenta pe zeița Diana, din următoarele considerente: pe monetă Diana poartă o diademă peste părul pieptănat precum și arcul și tolba cu săgeți pe umăr. Pe medalionul respectiv poartă o cască împodobită cu pene, iar arcul și tolba lipsesc; în cazul din urmă, chipul nu mai poate reprezenta pe zeița Diana, ci pe zeița Roma, cu casca împodobită cu pene și medalionul cu pricina imită foarte bine un alt denar republican roman și anume unul emis în anul 81 î.Cr. de Caius Publicius Q.F.⁷⁹ Oricum, e greu să se poată afirma că reprezintă o divinitate ori alta, că a fost lucrat din necesitatea unui cult, ori pur ornamental, sau că poate a fost „un model pentru o lucrare ce urma să fie executată în metal-phaleră, – ex voto, sau ceva similar – cum se întrebau autorii⁸⁰. În ceea ce privește bustul de bronz al unei femei, descoperit la Piatra Roșie,⁸¹ este și mai greu de precizat dacă este vorba de imitarea vreunei divinități. Fiind prevăzut cu o toartă în partea inferioară a bustului și cu două tortițe de o parte și de alta a capului, credem că a avut un rol pur decorativ. Cât privește decorul cu figuri umane în relief de pe garnitura tecii de pumnal de la Popești, fie că imită întrucâtva divinitatea celtică Cernunnos,⁸² fie că pot fi puse în legătură cu Helios,⁸³ pumnalul a fost purtat de un nobil, iar figurile au avut

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ C. Daicoviciu și colaboratorii, *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului*, Material, V, 1959, pp. 396-397, fig. 8, p. 397.

⁷⁹ E. Babelon, *Description historique et chronologique des monnaies de la république romaine*, Paris, 1885, Vol. II, p. 334, n. 9.

⁸⁰ C. Daicoviciu și colaboratorii, *op. cit.*, loc. cit.

⁸¹ H. Daicoviciu, *Dacii*, p. 176, vezi și fig. 42.

⁸² Radu Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, Materiale, III, 1957, p. 234 și p. 241, fig. 23.

⁸³ Alexandru Vulpe, *op. cit.*, loc. cit., p. 346 – vezi nota 12.

un caracter pur decorativ, neavând nimic comun cu Diana⁸⁴; cel mult ne putem gândi la o eventuală reprezentare a cultului solar așa cum se presupune și cu alte reprezentări antropomorfe, cum ar fi cele descoperite tot la Popești, în capitala lui Burebista – Argedava,⁸⁵ pe două cupe despre care se arată că „ar putea să sugereze un dans în cinstea soarelui“, dar „nu trebuie exagerată semnificația rituală a reprezentărilor de pe cele două cupe getice. Rolul lor artistic – decorativ a fost în primul rând avut în vedere de meșterul olar getic, care, cel mult, s-a inspirat din subiecte legate de o sărbătoare“⁸⁶. Astfel de reprezentări întâlnim și pe mănua unei amfore locale de imitație grecească descoperită la Tei-București⁸⁷ precum și pe alte două mănui de aceeași factură descoperite la Popești, despre care s-a spus că „meșterul getic s-a inspirat din reprezentările lui Helios ce apar pe multe ștampile rhodiene și a căror semnificație desigur o cunoștea“,⁸⁸ ceea ce nu înseamnă că geții se închinau lui Helios. Faptul că reprezentările antropomorfe la daci aveau un rol decorativ ni-l dovedește și fibula transilvăneană aflată în Muzeul Național din Budapesta,⁸⁹ fibulele descoperite la Coada Malului,⁹⁰ precum și fibulele de la Bălănești,⁹¹ ceea ce ne arată că nu trebuie să facem o zeitate din fiecare reprezentare artistică umană.

În problema susținerii politeismului la geto-daci se aduce, și nu fără motive, iconografia cea mai numeroasă care reprezintă Cavalerul Trac,⁹² Eroul Cavalier, Călărețul Trac sau Cavalerul Vânător, care capătă noi dimensiuni în concepția poporului român, încă din primele faze ale creștinării și plămădirii

⁸⁴ Inf. personale primite de la Alexandru Vulpe, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁸⁵ Identificarea capitalei Argedava este temeinic argumentată de R. Vulpe, în *Omagiu lui Constantin Dalcoviciu*, București, 1960, pp. 557-564.

⁸⁶ Alexandru Vulpe, op. cit., p. 348.

⁸⁷ D.V. Rosetti, în *PMMB*, II, 1935, p. 69, fig. 1,2 a-c.

⁸⁸ Alexandru Vulpe, op. cit., loc. cit.

⁸⁹ Vasile Pârvan, *Getica*, p. 553 și fig. 393, p. 554.

⁹⁰ Kurt Horedt, *Eleine Dakische Silberfunde*, Dacia, XI-XII, 1945-1947, pp. 266-267 (Vezi și fig. 3); Dorin Popescu, *Nol considerații asupra prelucrării argintului în Dacia*, Studii și referate privind istoria României, Editura Academiei, București, 1954, partea I, p. 95.

⁹¹ Eugenia Popescu, *Tezaurul de podoabe dacice din argint de la Bălănești*, Studii și comunicări, II, Muzeul Pitești, 1969, pp. 110 și 113.

⁹² G.I. Kazarew, *Heros (thrakischer Reiter)*, Pauly-Wissova, Real-Encyclopädie der classischen Altertums-Wissenschaft, Suppl. III, 1132-1149; idem, în VI A, 478-488; idem, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien*, Diss. Pann., II, 14, 1938; A. Buday, *Az úgynevezett thrák lovásisten problémája*, Dolgozatok-Travaux de l'Université Fr. Joseph-Szeged, II, 1926, pp. 1-55; III, 1927; IV, 1928; V, 1929; VI, 1930; F. Cornelius, *Heros zur Religion der Thraker*, în: *Omagiu lui Ioan Lupuș*, București, 1943, pp. 178-185; G. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Cumidava*, p. 83; Radu Vulpe, *Ex voto au Cavalier Trac provenant de Callatis*, Dacia, NS, VIII, 1964, pp. 335-343; M. Riemschneider, *Die Attribute des thrakischen Reitergottes*, în: *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, pp. 26-30; I. Georgieva, *Der wildtragen de Reitergott*, Eirene, Praga, IV, 1965, pp. 111-122; Constantin Scorpan, *Cavalerul Trac*, Muzeul de Arheologie Dobrogea, 1967; I.I. Russu, *Tracii în Dacia romană*, AMN, IV, 1967, pp. 94-103; Ion T. Dragomir, *Cavalerul Trac de la Tirigina-Bărboși*, Danubius, II-III, 1969, pp. 71-79; E. Zavatin Coman, *Un nou relief votiv privind Cavalerul Trac*, Pontica, IV, 1971, pp. 297-301; C. Scorpan, *Nol reliefuri din Scythia Minor*, Pontica, IX, 1976, pp. 195-198.

sale creștine, prin substituirea iconografică a sa cu aceea a Sfântului Gheorghe. Cavalerul Trac „exprima credința în victoria binelui, a adevărului și dreptății împotriva răului, concepție dogmatic-religioasă care de fapt își găsește izvorul sau obârșia în sincretismul religiilor antice din Asia, Orientul mijlociu și apropiat, Africa de Nord, în Egipt etc. De altfel, se știe că concepția (sic!) antitezei dintre bine și rău are un caracter multimilenar, fiind adoptată ulterior și de către creștinism aproape în aceeași formă,⁹³ Cavalerul Trac se pare că a apărut la odrysi,⁹⁴ a fost adorat de tracii din sudul Dunării, de unde s-a răspândit și la geto-dacii din nordul fluviului, atingând apogeul în timpul stăpânirii romane. Recunoscându-se că „zeul dreptății și binelui, învingând forțele răului și ale întunericului, întruchipate de mistreț (sau de un alt animal vânat). Câinele este tovarășul cel mai credincios al zeului vânător. Arborele – care apare pe cele mai multe basoreliefuluri – simbolizează vegetația și fertilitatea pământului. Șarpele, apărător al sanctualelor și locurilor sfinte, este și simbol al regenerării și vieții”,⁹⁵ iar „Reprezentarea arborelui și mai ales a șarpelui arată că Eroul Trac era zeu al vegetației, fertilității, naturii și vieții, deci și al vieții de apoi fericite, al nemuririi, fapt atestat și la alți zei ai antichității. Iar arborele și șarpele însoțesc atât pe Eroul Vânător, cât și pe cel pașnic, dezarmat”,⁹⁶ se trage concluzia că „Mitul, legenda acestui zeu, rămâne în orice caz o problemă foarte greu de înțeles și de dezlegat, întrucât nu s-au păstrat informații, nici în inscripții, nici în autorii antici”;⁹⁷ considerăm că nu este nimic „greu de înțeles și dezlegat”. Cunoaștem rolul călușarilor în slujirea zeului, Tatăl Ceresc, Zalmoxis, căruia niciodată și nicăieri geto-dacii nu i-au făcut chip cioplit, nu l-au reprezentat figurativ. Ar însemna că geții sudici ar face excepție prin reprezentarea figurativă a Cavalerului. S-a dovedit incontestabil că vechii tracii nu reprezentau iconografic Cavalerul care a apărut prima dată în statul odrysilor⁹⁸ sub puternica influență a artei grecești care reprezenta nu numai pe zei, dar și pe eroi și mai ales eroizarea morților. „În epoca elenistică, reprezentările Cavalerului Trac sunt destul de rare și se întâlnesc mai ales în jurul orașelor grecești de pe țărmul egeean și pontic. În epoca romană devin extraordinar de frecvente în teritoriile ocupate de tracii”⁹⁹. În ciuda numărului mare de descoperiri, nimic nu ne permite să afirmăm că reprezentantul figurativ era zeul tracilor. Din contră, el înfățișa reprezentantul divinității pe pământ, acel „Călușar” viteaz, desăvârșit vânător și luptător, exponentul dreptății și binelui pe pământ, eroul adorat tocmai pentru că era

⁹³ Ion T. Dragomir, *op. cit.*, loc. cit., p. 73.

⁹⁴ Constantin Scorpan, *Cavalerul Trac*, 1967, p. 4.

⁹⁵ *Ibidem*, pp. 5-6.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 7.

⁹⁷ Constantin Scorpan, *op. cit.*, loc. cit.

⁹⁸ Radu Vulpe, *op. cit.*, Dacia, NS, VIII, 1964, pp. 335-343.

⁹⁹ Constantin Scorpan, *op. cit.*, p. 4.

slujitorul divinității, la care va merge, spre fericirea lui, după plecarea din lumea pământească. Numeroasele sanctuare și temple din sudul Dunării, unde s-au descoperit sute de plăci votive – Glava Planega, Lozen, Liljace, Batkun, Saladinovo ș.a., lipsesc pe teritoriul Dobrogei și al Daciei nord-dunărene. În Dobrogea, Eroul Trac poartă ca epitete nume grecești sau latinești cu înțelesuri abstracte (**epiphanos**, **sanctus**, **invictus**, **ktistes**, ulterior și un **Derzelas**), pe când în Balcani predomină epitetele geto-trace: „În Tracia întâlnim nenumărate epitete ale acestui zeu ca: Manimazos, Karabazmos, Perkonos, Perkos, Saldobussenos, Asdules, Geikitienos, Zulmidrenos, Ordianos, nume de origine locală, tracică”¹⁰⁰. Dar nici o inscripție nu-l numește pe Cavalerul Trac **deus**, **diós** sau **Theos**, ci **heros**, ceea ce nu ne dă dreptul să-l considerăm astăzi „Ze”¹⁰¹, ci simplu erou, adică eroul Manimazos, eroul Karabazmos, eroul Perkos etc., sau cum se prezintă pe basorelieful de la Callatis, HPOS KTICTHC – **Heros ktistes**, adică eroul întemeietor¹⁰¹ al orașului și nu „zeul” care a întemeiat orașul. Mai recent Negru Vodă este eroul întemeietor al Câmpulungului, Pitea al Piteștilor, Bucur al Bucureștilor, dar nimeni nu îndrăznește să spună că Negru Vodă este Dumnezeu la Câmpulung, Pitea la Pitești ori Bucur Dumnezeul Bucureștilor.

Cavalerul Trac, cu imaginile sale plastice, singurele reprezentări iconografice adorate în spațiul monoteismului geto-trac, va căpăta o valoare zeiască, sincretică, în pragul monoteismului creștin. Mozaicul armatei, veteranilor și coloniștilor romani vor substitui în iconografia zeilor lor, încetul cu încetul, personajul iconografiei locale – Călușarul Trac care se asimilează cu Ares (Marte), Jupiter (Zeus), Iunona (Hera), Dionysos, Pluton, Apollon, Silvanus, Diana (Artemis), fiecare zeitate împrumutând personalitatea Eroului Trac, a Călușarului, substituindu-se întotdeauna acestuia, ceea ce dovedește clar că geto-tracii nu au avut mai mulți zei, cu funcții diverse, care să preia funcțiile numeroșilor zei greco-romani, sau aceștia să se substituie după specificul lor¹⁰². Cum unicul zeu al lumii geto-trace – Zalmoxis – nu avea o iconografie și nu este exclus, ca sub influența inițială a cultului solar, a lui Ra, dacă avem în vedere contemporaneitatea Helios pentru Egipt și spațiul carpatobalcanic, numele său să fi fost tainic, tabu. În confuzia sincretismului din pragul creștinismului, mozaicul politeist greco-roman a atribuit Eroului – Călușarului, slujitorul Tatălui Ceresc, Zalmoxis – , funcțiile multiple ale diverșilor zei, născându-se, în doctrina creștină, un sfânt – Cavaler, Erou – Sfântul Gheorghe, eroul, slujitorul zeului unic – cu nume de asemenea tainic, **Dom(i)ne Deus**, **Domnul Zeu**, **Dumnezeu**. Serbat la începutul primăverii, Sf. Gheorghe își însușește toate atributele zeilor greco-romani ocrotitori ai naturii,

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Ibidem, pp. 32-34; inscripția în fig. 12, p. 34.

¹⁰² Părere exprimată și de I. Venedikov, în *Acta antiqua Philippopolitana*, Sofia, 1963, p. 166.

agricultorilor, pomicultorilor și viticultorilor, păstorilor și vânătorilor, iar ca erou, biruitor al vrăjmașilor, al relelor și întunericului, al diavolului – șarpe pe care îl ucide cu lancea ca vânător călare, deci tot reprezentant al cultului solar, românii preluând atât practicile romane de la Palia, sărbătoarea primăverii romane, a întemeierii Romei, prăznuită la 21 aprilie, cât și toate obiceiurile ancestrale ale geto-dacilor, ceea ce ne dă „o idee clară de mulțimea rămășițelor din veacurile de copilărie ale omenirii care s-au păstrat în datinile și credințele poporului nostru și ale altora care serbează în felul acesta ziua de Sf. Gheorghe, nu ca un praznic creștinesc, ci ca o sărbătoare păgână în toată puterea cuvântului”¹⁰³. Călușarul Danubian, Sfântul Gheorghe, plasat de doctrina creștină pe vremea lui Dioclețian¹⁰⁴ (284-305), devine în concepția românilor sinonim chiar și cu Făt Frumos care omoară balaurul ce mănca fete ca drept răsplată pentru apa din fântână, poveste trecută de doctrina creștină în rândul minunilor Sfântului Gheorghe. În mitologia românească șerpi uriași „mănâncă oameni, mai ales fete și încă de cele mai frumoase, pe cari le pândesc pe la puțuri și fântâni. Oamenii, ca să nu moară de sete, se învoiesc cu balaurii, să le dea pe fiecare an câte-o fată, numai să-i lase în pace”¹⁰⁵. Mitul a fost preluat și de doctrina creștină care plasează balaurul nu pe cutare vale din țara noastră,¹⁰⁶ ci „apropo de Palestina, patria sa (a lui Sf. Gheorghe, n.n.), în părțile Sirofinichiei, lângă cetatea Viritului, peste marea cea mare a Siriei, nu departe de cetatea Lida”¹⁰⁷. Faptul că monoteismul creștin a cuprins lumea geto-tracă și mai apoi greco-romană, bazându-se pe monoteismul bătrânului Zalmoxis, este oglindit și în sincretismul Cavalerului Trac care substituie zeii greco-romani, dar nu și pe cei orientali, care vor fi înlocuiți total abia după Hegiră, 622 d.Cr., nu de Dumnezeu, ci prin monoteismul islamic, prin Alah. Nici spațiul și nici subiectul nu ne permite o abordare amănunțită a acestei probleme, însă ni s-ar putea reproșa asocierea Cavalerului Trac cu zeița Cybele, divinitate de origine frigiană. În acest caz nu trebuie pierdut din vedere că la greci Cybele a devenit „Mama tuturor zeilor”, confundată adesea cu Rhea, mama lui Zeus, devenind la romani Magna Mater¹⁰⁸. Este vorba deci nu de o divinitate orientală, ci de una greco-romană, care putea fi socotită în perioada sincretismului Eroului Trac, sub influența noii doctrine ce-și făcea loc, prima femeie, Eva, asociată iconografic cu pomul vieții, mărul oprit și șarpele, imagine biblică, deci nouă,

¹⁰³ I.A. Candrea, *Iarba flarelor, Studii de folklor*, Cultura Națională, București, 1928, p. 111.

¹⁰⁴ Viețile sfinților, pe cari' prăznuște Biserica creștină ortodoxă de răsărit; ...Corectura și supravegherea retipăririi s-a făcut de către Arhiepiscopul Nifon N. Ploesteanu, Vicarul Sf. Mitropolii a Ungro-Vlahiei, Volumul VIII, Cărticica VII, din luna Aprilie, Tipografia Gutenberg, Joseph Gobl, București, 1905, pp. 659 și urm.

¹⁰⁵ C. Rădulescu-Codin, *Îngerul Românului, povești și legende din popor*, București, 1913, p. 4.

¹⁰⁶ Cercetările noastre din 1958 ne-au arătat convingerea poporului că pe văile râurilor lor s-a întâmplat evenimentul.

¹⁰⁷ *Viețile sfinților ...*, pp. 727-728.

¹⁰⁸ Anca Balaci, *Mic dicționar mitologic*, pp. 111 și 237.

care în credințele antice reprezentase cultul „vegetației, fertilității și vieții, deci și al vieții de apoi fericite, al nemuririi”¹⁰⁹. „Sfântul Gheorghe (23 aprilie), care fusese soldat și e deseori reprezentat călare luptându-se cu un balaur, e patronul războinicilor la greci; la germani, e patronul cailor și al vitelor”¹¹⁰. În concepția poporului român Sf. Gheorghe a fost stăpânul cailor sălbatici, lucru care reiese din următoarea legendă din Mihoveni-Suceava: „Jidovii ... se sfătuiră de ce moarte să moară Sf. Gheorghe. Și în urmă se hotărâră: să fie legat cu picioarele dinapoi ale unui cal sălbatic și apoi să dea drumul calului. Însă, în loc să-l lege jidovii de picioarele calului, Sf. Gheorghe, care era deprins a umbla cu caii, se aruncă cât ai bate din palme pe cal, și de acolo înainte: noroc și sănătate, lasă pe jidovi cu buzele umflate și cu gura căscată, uitându-se la dânsul cu ochii mari, cum se duce și nu-i pasă”¹¹¹. Și mai interesantă este concepția românilor din sudul țării: „Cai sălbatici au fost în tot Burnasul și-n tot Bărăganul atâta vreme cât a stat pe pământ Sfântul Gheorghe, care-i îngrijea și călărea de tropoteau câmpiile de alergatul lor și răsunau văile de nechezatul ascuțit. Sf. Gheorghe era judecătorul călușarilor și se zice că ei, călușarii, au călcat jurământul și Sf. Gheorghe s-a supărat și-a părăsit pământul. Rămăși fără stăpânul lor, caii sălbatici au pierit și ei. Tot Sf. Gheorghe să zice că a omorât un balaur uriaș venit din mare pe Dunăre și pripășit lângă Giurgiu. L-a putut omori pentru că era călare pe un cal sălbatic, deoarece un cal domestic mirosea a balaur de la distanță și nu putea fi strunit pentru nimic în lume. Calul sălbatic era deprins cu mirosul de sălbăticiuni și nu se temea”¹¹². Așadar Sf. Gheorghe a fost judecătorul călușarilor și patronul cailor sălbatici, deci un cavaler de seamă, Cavalerul Trac într-o nouă iconografie. „În dimineața ajunului Sf. Gheorghe femeile scot toate sculele de țesut afară, ca să răsără soarele peste ele, să poată avea spor la lucru”¹¹³. În seara aceleiași zile, numită Măneacătoare, în sudul județelor Argeș și Dâmbovița, ca și prin Teleorman și toată zona istorică Vlașca, se pun ramuri verzi de salcie la porți, la fântâni, la case, iar la târle și grajduri se pun ramuri de jugastru sau de tei. În dimineața zilei Sfântului Gheorghe copiii se scoală până în răsăritul soarelui, se spală, pentru ca în momentul când răsare soarele să stea în genunchi, cu fața la răsărit, pentru a-l privi cum răsare. Dacă locuința se afla într-o poziție din care nu se vedea ieșirea soarelui la orizont, copiii mergeau în câmp, la marginea satului și-l așteptau cu flori de păpădie, coprine sau mărgăritar în mână. De Sf. Gheorghe la Straja-Bucovina se aprindea focul viu”¹¹⁴. În toată Câmpia Română obiceiurile de primăvară cele mai bogate și mai general reprezentate „erau cele

¹⁰⁹ Constantin Scorpan, op. cit., p. 7.

¹¹⁰ I.A. Candrea, op. cit., p. 119.

¹¹¹ S. Fl. Marian, *Serbătorile la Români. Studiu etnografic, III, Cîncelmea*, București, 1901, p. 266.

¹¹² Inf. Banu Tîncă (n. 1879), satul Braniștea, com. Oinacu, jud. Giurgiu, 1959.

¹¹³ Artur Gorovci, *Credințe și superstitii ale poporului român*, București, 1915, p. 330.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 361.

ocasionate de festinul Sfântului Gheorghe. Deși la prima vedere pare a fi o sărbătoare religioasă (creștină, n.n.), ea are un substrat străvechi, Sfântul Gheorghe semnificând pe plan mitic reînvierea naturii. Plecând de la acest aspect inițial este firesc ca de data respectivă să se lege riturile de fertilitate agrară și animală. Să nu uităm că pentru satul românesc tradițional, ziua de 23 aprilie coincide pentru majoritatea zonelor din țară cu data plecării oilor la munte, când acestea se dădeau la cioban, ori acest eveniment nu putea rămâne nesărbătorit¹¹⁵. Fără a mai continua discuțiile destul de vaste, mai ales despre mulțimea de obiceiuri prilejuite de această sărbătoare, Sfântul Gheorghe rămâne în primul rând un cavaler al cultului solar.

Un alt cavaler, și el patron al cailor, despre care în Mozăceni-Argeș se credea că îngrijește caii care poartă soarele pe cer a fost Sântoader, zi în care pe Valea Drâmbovnicului se încurau caii și în care aveau loc mari întreceri de călărie în fiecare sat, calul câștigător fiind împodobit cu flori aduse de către toți locuitorii satului, încât părea un uriaș buchet multicolor și se bucura de mare prețuire din partea locuitorilor. Sântoader cade în prima marțe din Păresimi, când toată lumea se lă cu apă în care s-a fiert iarbă mare. „Românii din Transilvania spun că Sân-Toader are șapte cai, cari sunt șapte feciori voinici și frumoși, dar cari au cozi și copite de cai”; „Românii din Banat cred și spun că Sân-Toader are șapte până la doisprezece cai, care asemenea sunt feciori frumoși, făcuți din feciorii ce și-au părăsit drăguțele, dar că au cozi și copite de cai, și fiecare din ei este încins cu lanțuri. Mai departe cred și spun românii din Banat că Caii lui Sân-Toader sunt de două feluri, și anume albi și negri. Și caii cei albi prigonesc neîncetat pe cei negri și, ajungându-i, încep a-i mușca cu gurile și a-i bate cu copitele, și de regulă nu se lasă până ce nu-i înving. Caii lui Sân-Toader, numiți altmintrelea simplu și Sân Toaderi, au și zilele lor anume. Ei se pun, adică cad sau se încep totdeauna în prima marți la amiază din Păresimi și țin șapte, respectiv opt sau nouă zile, adică până miercuri la amiază din săptămâna viitoare ... Sâmbătă e Calul cel Mare¹¹⁶. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea în Leșile, pe Valea Mozacului-Argeș, vânătorul Marin Dogaru poreclit Lupu, poreclă moștenită din Vâlcul, din secolul al XVII-lea, vâna cu arcul întins cu o vână de cal tăiat în Sâmbăta Calului cel Mare¹¹⁷. Informația este deosebit de prețioasă dacă avem în vedere știrea despre geți, transmisă de Ovidiu: „Arcul lor întins cu o vână de cal nu trage numai o singură dată, ci este totdeauna încordat¹¹⁸. Nu începe nici o îndoială că Sântoader este un personaj al cultului solar, în special după credințele din zona istorică Vlașca. Numărul șapte arată ciclul lunar, iar faptul că acești cai sunt

¹¹⁵ Monica Budiș, *Corelația obiceiurilor calendaristice cu celelalte obiceiuri cu referire specială la Câmpia Română*, Ilfov-File de istorie, Muzeul Județean, București, 1978, p. 573.

¹¹⁶ Sim. Fl. Marian, *op. cit.*, II, p. 41.

¹¹⁷ Inf. Ioniță Buică (n. Sisu Ion, 2 septembrie 1887), *Leșile*, mai 1957.

¹¹⁸ Ovidiu, *Scrisori din Pont*, I, 2, 21-22; *Izvoare*, I, p. 307.

albi și negri, cei albi ieșind întotdeauna învingători, ne aduc aminte ziua și noaptea, lumina și întunericul, binele și răul, dualismul iranian, dar și concepția țaranului român cu privire la lupta permanentă dintre Dumnezeu și dracu. Faptul că sunt șapte feciori frumoși, cu cozi și copite de cai, ne determină să vedem în ei niște zei antropomorfi din perioada Dumnezeului - Cal, imaginat de vânătorii paleolitici. Cultul lui Sântoader, deși cu reminiscențe foarte primitive, este mult diminuat în intensitate față de Căluș, dovedind deci o vechime mult mai mare. Călușul a apărut la începutul epocii bronzului, odată cu instalarea monoteismului getic, călușarii fiind slujitorii Tatălui Ceresc, ai lui Zalmoxis¹¹⁹.

În concluzie, îndrăznim să afirmăm că Sântoader și Sf. Gheorghe nu pot fi altceva decât „Cavalerii danubieni, divinități (eroi deveniți sfinți, n.n.) de origine geto-dacică, cu nume antic necunoscut. Sunt reprezentați printr-o triadă alcătuită dintr-o zeiță încadrată de doi cavaleri și care poartă în sulită balaurul dacic și calcă dușmanii sub copitele cailor. Cultul lor s-a răspândit în sec. II-IV d.Cr. în provinciile dunărene Dacia, Moesia, Pannonia și Dalmația. Se cunosc 228 reliefuri închinat acestor zei (eroi, n.n.) enigmatice, care nu au inscripții votive. Cavalerii danubieni aveau un cult secret (mistere). S-au contopit cu multe divinități romane și locale (Cavalerul Trac, Mithra, Cybela etc.)”¹²⁰. Acești eroi-sfinți ai monoteismului geto-dacic au rămas și pentru românul ortodox eroi sfinți, cu aceleași atribute și, mai mult, cu aceleași ritualuri, ceea ce consolidează ipoteza noastră că monoteismul s-a păstrat, iar Domnul Zeu nu este altceva decât numele tabu al lui Zalmoxis, Tatăl Nostru, Tatăl Ceresc cum îi spune cu pioșenie bătrânul nostru țaran care-și mai păstrează adevărata credință după 50 de ani de comunism.

De-a lungul a peste 40 de ani de cercetări am cules mii de date despre credințele poporului român într-o mulțime de animale sfinte: mamifere, păsări, reptile și chiar insecte, moștenite încă din pragul copilăriei umane și păstrate datorită toleranței monoteismului getic și celui ortodox, care a preluat toate aspectele spirituale ale timpurilor trecute, marginalizându-le, fără a le înlătura. Așa s-a plămădit un suflet plin de iubire, blând și statornic, sufletul poporului român.

Obiectele apotropaice, cochilii de moluște, dinți de cerb, de urs, de lup sau de mistreț, găuriți și purtați la gât constituie elemente de magie și superstiții care au dăinuit pe teritoriul României din paleolitic până azi, purtătorii lor crezând că vor căpăta însușirile, agerimea sau puterea animalelor respective,¹²¹

¹¹⁹ Ion Nania, *Rusaliele ...*, loc. cit.

¹²⁰ D. Tudor, *Dicționar de istorie veche*, p. 141; Nicolae Gostar, *Culte autohtone în Dacia romană*, An. Inst. Ist. și Arheologie, Iași, II, 1965, pp. 237-254.

¹²¹ Ion Nania, *Istoria vânătorii în România*, Editura Ceres, București, 1977, pp. 33-34 și 258; idem, *Vânatul pe teritoriul României, mărturiile arheologice, istorice, folclorice și etnologice despre mamifere dispărute și pe cale de dispariție*, Editura Sport-Turism, București, 1991, *passim*.

reminiscențe din fazele primare ale religiei orânduirii comunei primitive care a înălțat pe om pe o treaptă superioară lumii animalelor care-l înconjurau.

Revenind la susținătorii politeismului geto-dacic, încercarea de a prezenta culte autohtone în Dacia romană, prin prezentarea unor divinități ale coloniștilor și veteranilor veniți din toate colțurile Imperiului Roman,¹²² nu dă nici o probă serioasă în susținerea teoriei lor. Putem găsi în Dacia romană toți zeii panteonului greco-roman, precum și toți zeii lumii de coloniști veniți – **ex toto orbe Romano** – când vorbim de religia geto-dacilor avem în vedere Dacia până la cucerirea ei de către Traian, deoarece situația se schimbă după această dată când avem de-a face cu un mozaic de locuitori. Această lume pestriță de politeiști nu numai că venea cu zeii ei, dar putea crea pe pământul Daciei divinități noi, în legătură cu specificul nou al provinciei Dacia. În această categorie intră zeitățile cu epitetul placida,¹²³ Diana mellifica,¹²⁴ și alte multe zeități¹²⁵ care nu au aparținut monoteismului geto-dacic și nici ortodoxia nu le-a admis. Să nu uităm că dacă în toate provinciile Imperiului Roman se găsesc numeroase documente epigrafice care atestă divinități cu nume sau cu epitete autohtone, acestea lipsesc cu desăvârșire în Dacia. S-ar putea bănuși, și nu fără teme, că romanii au fost împotriva religiei geto-dacilor, ceea ce a determinat lipsa totală a documentelor epigrafice ale zeității locale.

Interdicția are la bază două motivări: în primul rând monoteismul; romanii luaseră o lecție dură de la evrei și nu doreau să se repete situația și în Dacia unde populația era mult mai numeroasă. În al doilea rând elementele comune monoteismului geto-dacic cu creștinismul interzis cu desăvârșire de statul roman; situația putea fi foarte gravă pentru cuceritori, dacă avem în vedere că dacii sfidau moartea, crezând că ei nu mor, ci merg dincolo, în ceruri, la Zalmoxis, așa cum creștinii credeau în fericirea de după moarte, în rai.

Dar continuarea monoteismului geto-dacic cu cel ortodox nu poate fi pe deplin înțeleasă fără studierea etnoculturii spirituale a poporului român. Lăsând la o parte cultul solar moștenit în ritualurile și credințele noastre de peste 3000 de ani, despre care s-ar putea scrie câteva volume, vom încheia cu un singur ritual pe care l-am prezentat cu altă ocazie¹²⁶. Este vorba de zăuplecat, ritual practicat pentru primirea băiatului în rândul vânătorilor; se împlinea în ziua Sfântului Gheorghe din anul în care băiatul împlinea 15 primăveri, cu condiția ca acesta să fi primit botezul cu roua stejarului la împlinirea vârstei de trei și șapte ani. Acest obicei se practica în pădure, într-un loc special ales, lângă un stejar multiseclar, așezat pe o popină și începea din momentul intrării grupului

¹²² Nicolae Gostar, *Culte autohtone în Dacia romană*, An. Inst. Ist. Arh. Iași, II, 1965, pp. 237-253; bibliografia acestei probleme în nota 1, p. 237.

¹²³ *Ibidem*, pp. 239-241.

¹²⁴ *Ibidem*, pp. 241-243.

¹²⁵ *Ibidem*, pp. 243-253.

¹²⁶ Ion Nania, *Vânătoarea – cultură, obiceiuri, tradiții* (III), VPR, Anul XLIX nr. 5, mai 1996, pp. 16-17.

în pădure, când popa se oprea cu fața spre răsărit și se închina de trei ori, rostind de fiecare dată: „Primește-ne, Tată Ceresc, în biserica Ta, în sfânta pădure, casa Ta în care sălășuiesc toate viețuitoarele pe care ni le-ai dăruit nouă spre vânanre și hrană“. Toți participanții, tot cu fața spre răsărit, se închinău și rosteau: „Să ne primească și să ne ocrotească în sfânta Lui biserică“. Nașul boteza cu roua unui stejar pentru a treia oară pe fin, de această dată adresându-se divinității supreme: „Zău, Tată din ceruri, dă-i lu' (cutare) tăria sfintei Tale biserici, a stejarilor cei mai bătrâni și sănătoși, pentru împlinirea credinței, pentru întâmpinarea primejdiilor și răpunerea fiarelor. Sfânta apă a cerului o să-l spele de păcatul uciderii lor și toată viața să rămână curat și luminat ca roua din cer picat“. Această formulă se repeta de trei ori și de fiecare dată participanții se închinău și spuneau: „Așa să-i ajute Dumnezeu“, iar popa își făcea semnul crucii și închina tăurașul, făcându-i semnul crucii pe frunte. La locul desfășurării ritualului popa sacrifica după un ascunziș vegetal tăurașul, îl jupuia și venea cu pielea pe care nașul o pune pe capul băiatului îngenunchiat lângă tulpina stejarului de care își lipea fruntea și brațele și depunea jurământul de vânător: „Zău, Tată Ceresc, împărat al tuturor celor ce se văd și celor ce nu se văd, voi cinsti toată viața marea Ta casă, biserica în care viețuiesc toate sălbăticiunile ce ni le-ai dat nouă vânătorilor, voi feri puii lor și nu voi ucide zburătoarele necurate pentru om; voi păzi legea din moși-strămoși și dacă altfel voi face, să mă răpună sfântul Tău taur negru, să mă sfășie pajura Ta sfântă și puii sfinților corbi să mă mănânce. Așa să fie, Tată din ceruri, zău“.

Trecând peste multe amănunte cu privire la desfășurarea ritualului, menționăm doar că prin întreaga sa practică ne dovedește datarea cu siguranță în perioada de înlocuire a idolatriei neolitice cu o religie solară, plămădită odată cu zămislirea lumii galactice. Totul este patronat de o singură divinitate, Tatăl Ceresc, Zalmoxis,¹²⁷ despre care părintele istoriei, Herodot, ne spune că unii dintre geți „îl mai numesc și Gebeleizis“. Numele Tatălui Ceresc a rămas tabu și numai simpla grăire a cuvântului **deus**, păstrat sub forma autohtonă zău, a rămas jurământul cel mai sacru al românului. Zăuplecatul este și el un jurământ de supunere și ascultare față de divinitate, format tot din două cuvinte latine: **deus** + **plicare**. De altfel principalele noastre cuvinte creștinești sunt de obârșie latină, dar cel mai semnificativ rămâne biserică, cuvânt care este numit al nostru, socotit a proveni din lat. **basilica**, **ae**, dar care, se pare, este mult mai vechi, provenind din gr. **basiliki**, ce nu poate fi despărțit de **basileas** - **basileus**,

¹²⁷ Ion Nania, op. cit., loc. cit. Deși noi am folosit în manuscris forma Zalmoxis, a fost schimbat în Zamolxis. Nu ne surprinde că oamenii noștri nu înțeleg să respecte dorința autorului; este vorba de o veche meteahnă a redactorilor obișnuți astfel. Sunt și autori care nu admit forma redată de Herodot și de către majoritatea autorilor antici – Zalmoxis; ei cunosc o vastă bibliografie, dar nu cunosc etno-cultura românească, iar scriitorii antici le sunt cunoscuți din alți autori moderni. Am cita în acest caz: Vasile Florea, *Câteva considerațiuni asupra teonimului Zamolxis, Carpica*, XVIII-XIX, 1986-1987, Complexul Muzeal Județean Bacău, 1987, pp. 21-29.

basileis, basileion, basileyo ș.a. Latinii au împrumutat destul de târziu **basilica**, dându-i sensul de zidire mare, aflată în forul din Roma și din alte orașe, în care magistrații judecau, așadar un sediu al tribunalului, casa în care se împărțea dreptatea și totodată o „casă a împăratului“. Jurământul de primire în rândul vânătorilor arată clar că monoteismul getic poseda termenul într-o formă autohtonă, preluată de ortodoxia românească. Biserica era casa mare (în cazul vânătorilor, pădurea) a Tatălui Ceresc, „împăratul tuturor celor ce se văd și celor ce nu se văd“, „în care viețuiesc sălbăticiunile“.

În concepția geto-dacilor divinitatea supremă era deci „împărat suprem“ dar și Tată Ceresc, așa cum și creștinii spun „Tatăl Nostru, care ești în ceruri“, rugându-se să „vie împărăția Ta“, iar în „Rugăciunea către Dumnezeu Tatăl“ a Sfântului Macarie cel Mare, divinitatea veșnică este „Împărat a toată făptura“. Că divinitatea geto-dacilor, Zalmoxis, era o zeităate celestă, solară, se dovedește și prin semnificația adj. **basilikos** „regesc“, „strălucitor“, corelat cu vb. **basileyo** în sensul de „apunere a soarelui, a astrilor“, ori cu s.n. **basileyma**, „apus de soare“. Dacă socotim biserica – **basilica** –, marea pădure care acoperea teritoriul getic, să nu uităm că la apunere soarele „se pitește mai întâi în pădure“, „după pădurile de pe dealuri și munți“(credințe generale în spațiul românesc), putând fi privit mai bine de ochii muritorilor, iar splendoarea strălucirii cerești și a peisajului ne amintește de frumusețea odăjdiilor și a bisericii creștine, amintind sensul poetic al gr. **basileyma** „apunerea soarelui“. Mai adăugăm la acestea și respectarea cu sfințenie a pădurii, a copacilor, de către țăranul român până la dezastrul declanșat de târșirile dictaturii comuniste. Dacă Zalmoxis ar fi fost o zeităate chthoniană, cultul și ritualurile geto-dacilor nu s-ar fi desfășurat pe înălțimile munților. Vânătorii din zona istorică Vlașca neavând înălțimile semețe, împlineau zăuplecatul pe o popină, pe un loc mai ridicat, unde popa sacrifică vițelul (tăurașul) negru. În cazul acesta ni se pare anacronică afirmația din dicționarele și din toate cărțile noastre de istorie cum că s.m. popă l-am avea din sl. **popa**. Primii slavi creștinați au fost bulgarii, în anul 865, când mai întâi țarul Boris s-a creștinat, botezându-se Mihail, după numele nașului său Michael al III-lea (842-867), împăratul Bizanțului. Să nu fi avut creștinii daco-romani, românii, timp de aproape 600 de ani popi care să le officieze ceremoniile ? La romani **popa** era persoana care înjughia animalele jertfite zeilor și tot el era acela care pregătea focul și sarea, la fel ca și popa din ritualul nostru vânătoresc. În acest caz noi am putea moșteni s.m. popă din lat. **popa**, ae și nu din bulgară. După câte cunoaștem, în latină acest termen a fost folosit abia în secolul I d.Cr. de către A. Persius Flaccus (36-62 d.Cr.). Ulterior Iunius Iuvenalis (cca. 60-cca. 135 d.Cr.) a folosit și termenul **popanum**, preluat din gr. **popanon**, un fel de turtă pentru jertfe. Oare aceasta nu este pâinea popii, adusă de naș la zăuplecat ? Nu este ea colacul popii, pe care gospodinele îl pregătesc la căpețele pentru a-l dăruî preotului? Credem cu convingere în

autohtonă termenului popă, preluat de ortodoxie din ritualurile monoteismului getic; celelalte popoare latine, creștinate ulterior daco-romanilor, au adoptat termenul gr. *presbyteros* „bătrân“, folosit în latină cu sensul de preot abia la începutul secolului al III-lea de către Tertulianus (cca. 160-cca. 230 d.Cr.).

Așadar studierea temeinică a obiceiurilor noastre străvechi, pe care dictatura comunistă le-a interzis, oprind până și studierea lor, poate aduce lumină pentru multe aspecte istorice rămase necunoscute, falsificate din necunoaștere, sau chiar din rea voință, cum au făcut-o unii preinși istorici, celednici slugarnici ai slavismului care au căutat până și obârșia Tatălui Ceresc, Zalmoxis, în rusescul *zemlia*, iar manualele școlare au generalizat forma *Zamolxis* în loc de *Zalmoxis* cum ni l-a consemnat părintele istoriei; schimbarea numelui cu răd. *Zal* – în cel cu baza *Zam* – din articolul nostru, este o dovadă a impunerii lui prin manuale și cursuri. Nu ne surprinde faptul că timp de peste 20 de ani, începând din 1967, ni s-a refuzat pretutindeni publicarea studiului de față. Cu greu am reușit publicarea lui prescurtată și fără bibliografie, într-o revistă de dincolo de cortina de fier¹²⁸.

¹²⁸ Ion Nania, *Au fost dacii politeiști ?*, Noi Tracii, Milano, Anul III, nr. 39, Noiembrie 1977, pp.1-6 și nr. 40, Decembrie 1977, pp. 4-8.